

РОЗДІЛ III

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 339.3:657

Стащук Олена,
доктор економічних наук, професор
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2622-7353>
e-mail: Staschuk.Olena@vnu.edu.ua

Жигар Наталія,
Луцький інститут розвитку людини університету «Україна»
кандидат економічних наук
кафедра права та фінансів
м. Луцьк,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6465-1844>
e-mail: natali09_70@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-03-12-17>

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті авторами розглянуто недоліки формування та використання прибутку підприємства і його вдосконалення в господарській діяльності підприємства. Авторами систематизовано підходи до дефініції «прибуток підприємства», описано актуальні підходи до визначення порядку формування та використання прибутку відповідно до нормативно-правової бази України. Проведено аналіз напрямів розподілу чистого прибутку підприємств. Проаналізовано обсяги формування прибутку суб'єктами господарювання в умовах воєнного часу. Виявлено проблеми формування прибутку підприємств в сучасних умовах ведення підприємницької діяльності та запропоновано основні напрями його підвищення.

Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, фінансовий результат, доходи, витрати, підприємство.

Staschuk Olena,
Doctor of Economics, Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Finance Department,
Lutsk,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2622-7353>
e-mail: Staschuk.Olena@vnu.edu.ua

Zhihar Natalia,
Lutsk Institute of Human Development of the University "Ukraine"
Ph.D. in Economics,
Department of Law and Finance
Lutsk,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6465-1844>
e-mail: natali09_70@ukr.net

FORMATION AND USE OF PROFIT BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

In the article, the authors considered the shortcomings of the formation and use of the company's profit and its improvement in the economic activity of the company. The authors have systematized approaches to the definition of "enterprise profit", described current approaches to determining the order of formation and use of profit in accordance with the regulatory and legal framework of Ukraine. An analysis of the directions of distribution of the net profit of enterprises was carried out. The volume of profit generation by business entities in wartime conditions is analyzed. The problems of profit formation of enterprises in modern conditions of business activity are identified and the main directions of its increase are proposed.

Key words: profit, net profit, financial result, income, expenses, enterprise

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринку головним завданням дієвості будь-якого підприємства є прибуток, який є показує ефективність діяльності господарюючого суб'єкта. Ефективність функціонування бізнесу визначає стан економіки України загалом. Наявність у підприємств прибутку дає можливість їм сплачувати податок на прибуток, який розглядається як одне із ключових надходжень до Державного бюджету України. Зокрема, розглядаючи структуру доходів бюджету за три квартали 2022 року бачимо такі показники: 27,5 млрд. грн. отримали Пенсійний та інші фонди соцстрахування у вигляді ЄСВ, 26,3 млрд. грн. одержано у вигляді ПДВ з імпорту, 22 млрд. грн. – ПДВ з українських товарів, 12,9 млрд. грн. – податок на доходи фізичних осіб та військовий збір, 9,2 млрд. грн. – акцизи, 7 млрд. грн. – рента, 2,4 млрд. грн. – мито та лише 1,4 млрд. грн. одержано юдо державного бюджету як податок на прибуток підприємств. Разом з тим, надходження до бюджету податку на прибуток підприємств у період з 2016 до 2021 року становило в середньому 52 %. Така ситуація свідчить про зниження обсягів доходів підприємств, зростання збитків, що унеможлиблюють сплату податку на прибуток суб'єктами господарювання. На сьогоднішній день в умовах воєнного часу в українській економіці це вкотре підкреслює й зниження рівня рентабельності виробництва, тому це питання вважається дуже актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття прибутку є предметом дослідження у працях значної кількості як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів та практиків. Цей показник органічно пов'язаний з іншими показниками ефективності господарської діяльності та багатьма іншими категоріями такими, як капітал, рента, дохід. Тому в умовах динамічної зміни ринкового середовища виникає необхідність визначення економічної сутності такої фінансової категорії, як прибуток. Результати досліджень проблем формування та використання прибутку суб'єктів господарювання розглянуто в працях видатних вчених світу таких, як: Д. Рікардо [1], П. Самуельсон [2], А. Сміт [3], та інших; зазначені питання були предметом дослідження й вітчизняних вчених, зокрема: О. Бандурки [4], Н. Богацької [6], О. Бондаренко [7], О. Гайдаржійської [7], В. Завгороднього [5], М. Івченко [7], О. Кривицької [11], М. Кузьменко [6], І. Матюшенко [10], І. Олійник [12], А. Поддєрьогіна [13], С. Покропивного [14] та інших.

Проте, існують теоретичні і практичні проблеми, які все ще залишаються невирішеними. Крім того дана проблема, пов'язана з визначенням результату діяльності вимагає також індивідуальних підходів до вирішення на рівні конкретного підприємства. Поглиблює актуальність таких досліджень й той факт, що на теперішньому етапі розвитку економіки вивчення суті прибутку, його класифікації, а також засобів забезпечення ефективності його використання та джерел його формування є значущим з огляду на динамічні зміни в економічному житті країни, що виникають через перетворення у світовій економіці та військово-політичний конфлікт.

Метою статті є систематизація підходів до трактування поняття «прибуток» та ідентифікація основних чинників його формування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовим показником, що слугує для узагальнення діяльності підприємства є його прибуток. Адже прибуток виступає центральним фінансовим результатом будь-якої фірми, основною ціллю її діяльності. Ефективність діяльності підприємства залежить від величини отриманого прибутку.

Огляд сутності прибутку, його функцій та видів з економічної точки зору, складає суттєву роль

для формування джерел його визначення, розподілення та системи постійного зростання. Так як прибуток є однією з особливо неоднозначних економічних категорій, складність формулювання його економічної суті обумовлюється виникненням різноманітності значень для підприємства, які він показує. Загалом, прибуток підприємства виступає складовою частиною доходу, що залишається після відшкодування всіх витрат на забезпечення господарської діяльності підприємства та сплати податків. Він характеризує перевищення надходжень над витратами та вважається одним з головних показників результативної діяльності підприємства. Проте, здійснивши критичний огляд літератури, ми прийшли до висновку про відсутність згоди між науковцями щодо визначення дефініції «прибуток».

Зокрема, розглянемо окремі підходи до розуміння поняття «прибуток» серед зарубіжних вчених. Так, Д. Рікардо вважав, що прибуток є складовою частиною вартості, яка створюється працею [1]. П. Самуельсон у своїх дослідженнях прийшов до висновку, що прибуток є доходом від факторів виробництва, винагородою за підприємницьку діяльність та впровадження нововведень [2]. А. Сміт розглядав прибуток у вигляді продукту праці, який привласнюється власником засобів виробництва. Разом з тим, на думку Й. Шумпетера прибуток є винагородою за підприємницьку діяльність [3].

Заслужують на увагу й дослідження вітчизняних науковців, які також трактували поняття прибутку. Зокрема, з точки зору Бандурки О.М., прибуток підприємства – це перевищення доходів, від його діяльності над сумою видатків, він являє собою єдину форму його власних нагромаджень [4]. В.П. Завгородній зазначає, що прибуток – це економічна категорія, різниця між валовим виторгом (без податку на додану вартість і акцизного збору) та витратами на виробництво і реалізацію продукції [5]. Матюшенко І. Ю. пов'язані з тим, що прибуток підприємства в загальному розумінні являє собою частину вартості прибуткового продукту, створеного працею, і є складовою частиною доходу підприємства [10]. Кривицька О. Р. запевняє, що прибуток – кінцевий результат, який створює підприємству фінансові ресурси, що необхідні для розширення його діяльності, необхідні для формування його сталості і конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг [11]. Олійник І. О. стверджує, що прибуток є не лише результатом успішної діяльності, в контексті підприємництва він виступає як фактор організації виробництва [12]. Поддєрьогін А.М. зазначає, що прибуток – це частина заново створеної вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу [13]. Покропивний С. Ф. розглядає прибуток як частину виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на операційну, інвестиційну та фінансову діяльність підприємства [14].

Трактування поняття прибутку знаходимо також і в нормативно-правових актах України, зокрема, Господарський кодекс України пропонує таке його формулювання: «прибуток (доход) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань [8]. В Податковому Кодексі України зазначено, що прибуток із джерелом походження з України та за її межами визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду (визначених згідно зі статтями 135 – 137 ПК), на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду (визначених згідно зі статтями 138 – 143 ПК), з урахуванням правил, встановлених статтею 152 ПК [12].

Отже, запропоновані авторами твердження переважно дотримуються точки зору, що прибуток є позитивним результатом від фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, який залишається у нього після покриття усіх витрат, пов'язаних з його одержанням. Ми також схильні дотримуватися позиції, за якої прибуток, насамперед, повинен використовуватися для подальшого розвитку суб'єкта господарювання, бути власним фінансовим ресурсом для здійснення інвестицій. Вважаємо, що поняття прибутку підприємства в сучасних умовах розвитку ринкової економіки доцільно трактувати як частину доходу, яка залишається після вирахування всіх витрат, пов'язаних із отриманням цього прибутку, а також витрат зі сплати податків [16].

Існує ряд факторів, які значною мірою впливають на формування прибутку суб'єктів господарювання, розглянемо їх:

1) нестабільна ситуація в Україні, пов'язана з війною та інші причини, які негативно впливають на економіку нашої держави, що призводить до високої інфляції, відсутності довіри інвесторів

(особливо іноземних), а також низької купівельної спроможності населення та високої собівартості продукції;

2) величина податкового навантаження на суб'єкти господарювання, що визначає можливості підприємства до одержання, збереження та інвестування прибутку в подальшу фінансово-господарську діяльність;

3) частина прибутку, що залишається на підприємстві після сплати податків, виплати дивідендів, інших обов'язкових платежів, спрямовується на матеріальне заохочення працюючих, надання соціальних пільг, утримання об'єктів соціальної сфери;

4) за рахунок прибутку забезпечується формування доходів бюджетів різного рівня, відбувається погашення зобов'язань підприємства перед банками, іншими кредиторами та інвесторами. Тому кожна фірма зацікавлена у зростанні прибутку.

Економічна сутність прибутку розкривається в його функціях, серед яких [7]:

1) оціночна функція – одержаний прибуток дозволяє оцінити ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства та якість управління нею;

2) стимулююча функція – одержаний прибуток дозволяє здійснювати операційну та фінансову діяльність з вищим рівнем ефективності, що дозволить отримати ще більший обсяг прибутку у майбутньому;

3) розподільча функція – прибуток підприємства використовується для фінансування різних сфер діяльності підприємства, а також для сплати податків.

Вважаємо, що в умовах воєнного стану важливим аспектом у фінансово-господарській діяльності підприємств є її безпекова складова. Враховуючи вище зазначене, доцільним є виокремлення захисної функції прибутку, яка передбачає можливості захисту підприємства від можливого банкрутства та припинення діяльності суб'єкта господарювання внаслідок прибуткової діяльності.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відображається в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливають також такі чинники, як:

- встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності;
- обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат;
- визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій та іншої діяльності.

Отже, прибуток – важливий показник, що характеризує фінансовий результат діяльності підприємства.

Механізм формування прибутку має таку послідовність: спочатку на підприємстві формується виручка від реалізації товарів або виручка від реалізації робіт та послуг, потім за мінусом собівартості реалізованої продукції встановлюється валовий прибуток, після цього визначаються адміністративні витрати та витрати на збут, інші операційні витрати та доходи, далі ми маємо прибуток (збиток) від операційної діяльності та інші доходи або витрати, після цього бачимо, який підприємство має дохід до сплати процентів і податків, після цього визначаємо фінансові витрати, потім розраховуємо податок на прибуток і отримуємо чистий прибуток.

В умовах воєнного стану спостерігаємо й зміни обсягів одержаного прибутку підприємствами. Зокрема, це пов'язано із порушенням логістики, що призвело до зростання логістичних витрат та вплинуло на собівартість продукції. Ще одним із чинників зниження прибутку підприємств в економіці країни є інфляція та, як наслідок, зміна курсу іноземної валюти, що особливо актуально для експортно-імпортних операцій суб'єктів господарювання. Не можна не відзначити й такого чинника, як неможливість фізичного здійснення виробничо-господарської діяльності суб'єктами господарювання внаслідок окупації відповідних територій, або пошкодження суб'єктів господарювання до невідновлюваного стану внаслідок активних воєнних дій.

Висновки. Під час проведеного дослідження ми встановили, що прибуток підприємства є основним фінансовим показником діяльності господарюючого суб'єкта, який відображає ефективність роботи підприємства шляхом проведення та прийняття цілеспрямованих управлінських рішень. Слід зазначити, що поняття «прибуток» в різних економічних джерелах досліджували багато науковців, як українських, так і зарубіжних. Кожний з них розкриває поняття «прибуток» в різних аспектах.

Прибуток суб'єкта господарювання зазвичай розглядається як основна мета його функціонування та є індикатором, що свідчить про здійснення ним ефективної фінансово-господарської діяльності. Важливо відзначити, що саме наявність прибутку створює усі можливості для сталого розвитку суб'єкта господарювання, визначає його фінансовий стан, кредитоспроможність та інвестиційну привабливість.

Функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану вимагає від них вироблення нових підходів до забезпечення прибутковості. Це, насамперед, стимулює до пошуку резервів скорочення витрат, швидкої адаптації до нових реалій господарювання та до макрокономічних зрушень, пошуку нових ринків збуту продукції тощо. Водночас, без державної підтримки розвитку підприємницької діяльності у складних умовах воєнного стану, отримання прибутку, достатнього для продовження своєї діяльності, є неможливим або надскладним завданням. У цьому напрямі неабияке значення має оптимізація оподаткування, підтримання збереження робочих місць роботодавцями, державні замовлення, надання відносно дешевих цільових кредитів для суб'єктів господарювання. Усе це, безперечно, потребує подальших досліджень.

Джерела та література

1. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. М.: Политиздат, 1955.
2. Самуэльсон П.А. Экономика; пер. с англ. Севастополь: Издательство «Ахтиар», 1995. 384 с.
3. Ущаповський Ю. В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Житомир : Житомирська політехніка, 2020. 144 с.
4. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємств. К.: «Либідь», 1998. 287 с.
5. Завгородній В.П. Бухгалтерський облік в Україні. К.: А.С.К., 2002. 420 с.
6. Богацька Н.М., Кузьменко М.М. Прибуток підприємства як рушійна сила функціонування ринкової економіки. Вісник ХНУ. Хмельницький, 2018. С.102-105.
7. Гайдаржийська О., М. Бондаренко О. М., Івченко М. Ю. Порядок формування і використання прибутку підприємства в бухгалтерському обліку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 21, Ч. 1. 2018. С.38-41
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 20.09.2022)
9. Данилюк М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: ЦНП, 2004. 204 с.
10. Матюшенко І. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: ЦНП, 2003. 320 с.
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 20.09.2022)
12. Олійник І. Методичні підходи до визначення беззбиткового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2008. № 2. С. 61–64.
13. Майборода О. Є., Сукрушева Г. О., Куліш Є. В. Теоретична сутність категорії «прибуток підприємства». Економіка і суспільство. 2017. №10. С. 310-313.
14. Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк Л. Д. Фінанси підприємств: підруч. К.: КНЕУ, 2006. 552 с.
15. Покропивний С. Ф., Соболев С. М., Швиданенко І. О. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 286 с.
16. Сташук О., Шептицька Л., Крижанівський С. Особливості формування прибутку на підприємстві. Інфраструктура ринку. 2020. № 49. С. 291 – 296.

References

1. Rikardo D. (1955). Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya [The beginnings of political economy and taxation]. M.: Politizdat, [In Russian]
2. Samuel'son P.A. (1995). Ekonomika [Economics]; per. s angl. Sevastopol': Izdatel'stvo «Akhtiar». 384 p. [In Russian]
3. Ushchapovs'kyu YU. V. (2020). Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky: navch. posib. [History of economics and economic thought: teaching. manual] Zhytomyr : Zhytomyrs'ka politekhnikha, 2020. 144 s. [In Ukrainian]
4. Bandurka O.M. (1998) Finansova diyal'nist' pidpryyemstv [Financial activity of enterprises]. K.: «Lybid'». 287 p. [In Ukrainian]
5. Zavorodniy V.P. (2002). Bukhhalters'kyu oblik v Ukraini [Accounting in Ukraine]. K.: A.S.K.. 420 p. [In

Ukrainian]

6. Bohats'ka N.M., Kuz'menko M.M. (2018). Prybutok pidpryyemstva yak rushyina syła funktsionuvannya rynkovoyi ekonomiky [The profit of the enterprise as a driving force of the functioning of the market economy]. Visnyk KHNU. Khmel'nyts'kyy. P.102-105. [In Ukrainian]

7. Haydarzhyys'ka O., M. Bondarenko O. M., Ivchenko M. YU. (2018). Poryadok formuvannya i vykorystannya prybutku pidpryyemstva v bukhholders'komu obliku [The order of formation and use of the company's profit in accounting]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Vol. 21. Part. 1. P.38-41[In Ukrainian]

8. Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [In Ukrainian]

9. Danylyuk M. (2004). Finansovyy menedzhment: navch. posib. [Financial management: teaching. manual] K.: TSNP. 204 p. [In Ukrainian]

10. Matyushenko I. (2003). Finansovyy menedzhment: navch. posib. [Financial management: teaching. manual] K. : TSNP. 320 p. [In Ukrainian]

11. Tax Code of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

12. Oliynyk I. (2008). Metodychni pidkhody do vyznachennya bezzbytkovoho obsyahu vyrobnytstva sil's'kohospodars'koyi produktsiyi [Methodical approaches to determining the break-even volume of agricultural production]. Ekonomika APK - Economy of agro-industrial complex. № 2. P. 61–64.

13. Mayboroda O. YE., Sukrusheva H. O. , Kulish YE. V. (2017). Teoretychna sutnist' katehoriyi «prybutok pidpryyemstva» [The theoretical essence of the category "enterprise profit"]. Ekonomika i suspil'stvo - Economy and society. №10. P. 310-313.

14. Poddyer'ohin A. M., Bilyk M. D., Buryak L. D. (2006). Finansy pidpryyemstv: pidruch [Enterprise finance: textbook]. K.: KNEU. 552 P.

15. Pokropyvnyy S. F., Sobol' S. M., Shvydanenko I. O. (2006). Biznes-plan: tekhnolohiya rozrobky ta obruntuvannya: navch. Posib [Business plan: development technology and justification: training. manual]. K.: KNEU. 286 P.

16. Stashchuk O., Sheptyts'ka L., Kryzhanivs'kyy S. (2020). Osoblyvosti formuvannya prybutku na pidpryyemstvi [Peculiarities of profit formation at the enterprise]. Infrastruktura rynku - Market infrastructure. № 49. S. 291 – 296.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022 р.